

Εργαστήριο Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων, Πεδίον Άρεως, Βόλος, 38334,
<http://www.ldsa.gr> / demolab@uth.gr, +302421074432-33

Το νέο ιστορικό πλαίσιο της πληθυσμιακής γήρανσης

Μαρί-Νοέλ Ντυκέν*, Σταματίνα Κακλαμάνη**

Τις τελευταίες δεκαετίες η δημογραφική γήρανση προβληματίζει όλες τις χώρες της Ευρώπης (και προφανώς και την Ελλάδα). Η έκταση και η ένταση του φαινομένου αυτού αναδεικνύει την αναγκαιότητα λήψης μέτρων που συμπεριλαμβάνονται σήμερα και στους άξονες προτεραιότητας χάραξης ευρωπαϊκών πολιτικών. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, θεωρούμε ότι, η διερεύνηση της γήρανσης στην Ελλάδα, πέραν των ενδεχομένων ιδιαιτεροτήτων, είναι αναγκαία προϋπόθεση για τη διαμόρφωση αποτελεσματικών παρεμβάσεων.

Για την κατανόηση του φαινομένου και των προοπτικών του, η διερεύνηση αυτή οφείλει να υπερβεί την αποκλειστική ανάλυση των τάσεων σε εθνικό επίπεδο. Η προσέγγιση των διαφορετικών εξελίξεων σε χαμηλή γεωγραφική κλίμακα θα επιτρέψει την ανάδειξη της διαφορετικής επίδρασης στο χώρο, των παραγόντων που καθορίζουν τις καταγραφόμενες εξελίξεις. Ωστόσο πέραν των βασικών παραγόντων (θνησιμότητα και γονιμότητα) που διαμορφώνουν τα δεδομένα πρέπει να ληφθούν υπόψη πρόσθετες συνιστώσες (εσωτερική μετανάστευση ημεδαπών, εισόδος αλλοδαπών). Στο κείμενο αυτό θα επιχειρήσουμε να διερευνήσουμε σε ποιο βαθμό υπάρχουν διακριτές χωρικές διαφορές στα επίπεδα γήρανσης, οι οποίες με τη σειρά τους συνδέονται με σημαίνουσες διαφορές στα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού τους. Υπό αυτό το πρίσμα, καθίσταται δυνατή μια νέα προσέγγιση - όχι κατ' ανάγκη αρνητική - της έννοιας της γήρανσης και ανακύπτει το ζήτημα προσδιορισμού νέων δεικτών.

Η γήρανση στην Ελλάδα

Εξετάζοντας αναλυτικά τις πρόσφατες πληθυσμιακές μεταβολές διαπιστώνεται ότι, και στην Ελλάδα, η τάση για τη γήρανση του πληθυσμού (η τάση δηλ. αύξησης του ποσοστού των ηλικιωμένων στον συνολικό πληθυσμό) συνεχίζεται απρόσκοπτα. Έτσι, παρά τη θετική συμβολή των αλλοδαπών στον δημογραφικό δυναμισμό της Ελλάδας (*Δημογραφικά Νέα, Νο 19*), το ειδικό βάρος των ηλικιωμένων αυξάνεται, τόσο στον αγροτικό όσο και στον αστικό χώρο (**Πίνακας 1**).

Η ανάλυση των δομένων της πλέον πρόσφατης δεκαετίας για την οποία διαθέτουμε αναλυτικά στοιχεία (1991-2001) αναδεικνύει τους διαφοροποιημένους ρυθμούς γήρανσης. Διαπιστώνουμε ειδικότερα ότι και στις τρεις κατηγορίες των αστικών δήμων που δημιουργήσαμε, ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης του % των άνω των 65 ετών την δεκαετία 1991-2001 ήταν υψηλότερος του αντίστοιχου στις αγροτικές περιοχές, ενώ, παράλληλα, στους αστικούς δήμους, η ταχύτητα αύξησης του γερασμένου πληθυσμού είναι αντιστρόφως ανάλογη του βαθμού αστικότητας: τα μεγάλα Πολεοδομικά Συγκροτήματα (Π.Σ. Αθήνας και Θεσσαλονίκης) και οι λοιποί αστικοί δήμοι της επαρχίας παρουσιάζουν ετήσιο ρυθμό αύξησης της γήρανσης της τάξης του +2,2%, έναντι +2,5% για τους άλλους αστικούς δήμους, δηλαδή εκείνους που διατηρούν μια έστω και μικρή αγροτική ενδοχώρα.

Η χωρική διαφοροποίηση της δημογραφικής γήρανσης και των ηλικιακών δομών των ηλικιωμένων

Προκειμένου να αναδειχθούν οι όποιες χωρικές διαφοροποιήσεις αναλύσαμε τα δεδομένα της προτελευταίας απογράφης πληθυσμού (αυτής του 2001), καθώς η κατανομή του μόνιμου πληθυσμού ανά φύλο και ηλικία δεν διατίθεται ακόμη για το 2011. Ειδικότερα *λάβαμε υπόψη τόσο τα % γήρανσης όσο και την ηλικιακή δομή του μόνιμου πληθυσμού ηλικίας 55 ετών και άνω*¹ σε επίπεδο Καποδιστριακών δήμων (σήμερα δημοτικές ενότητες).² Παρά το γεγονός ότι η ανάλυση δεν μπορεί ακόμα να πραγματοποιηθεί με πιο πρόσφατα δεδομένα (απογραφή του 2011), η απεικόνιση του φαινομένου για το 2001 παρουσιάζει ενδιαφέρον καθώς μπορούμε να θεωρήσουμε ότι κατά την περίοδο αυτή αναδύονται νέες μορφές γήρανσης σε τοπική κλίμακα. Η ανάλυσή μας εστιάζεται στον εκτός των ΠΣ Αθηνών και Θεσσαλονίκης ελλαδικό χώρο³, και δεν συμπεριλαμβάνονται 13 κοινότητες με ιδιαίτερα μικρό πληθυσμιακό μέγεθος.

Η χρήση των Μεθόδων Ανάλυσης Δεδομένων (Methods of Data Analysis) μας επέτρεψε σε μια πρώτη φάση, να καταλήξουμε σε έναν περιορισμένο αριθμό δεικτών οι οποίοι αντανακλούν, την εσωτερική δομή (κατά φύλο και ηλικία) του πληθυσμού ηλικίας 55 ετών και άνω. Σε δεύτερη φάση, από την εφαρμογή της ιεραρχικής ταξινόμησης με βάση τους συνθετικούς αυτούς δείκτες

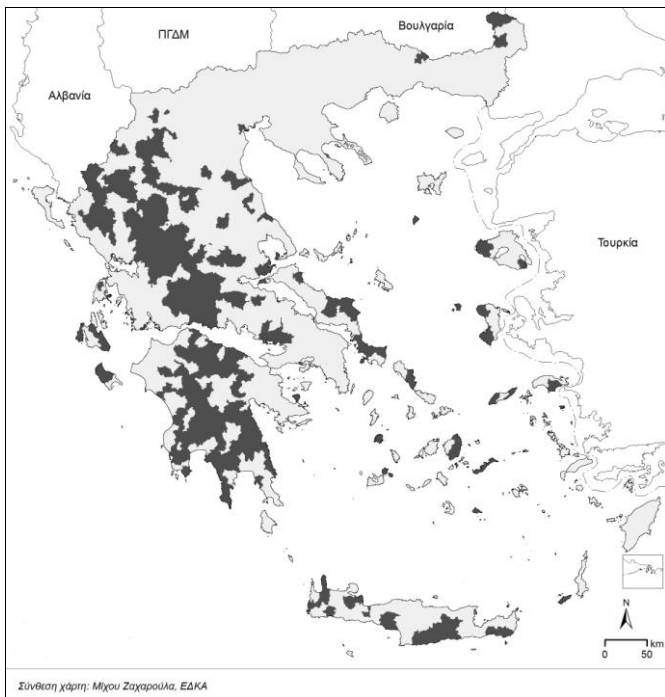
*Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, ΤΜΧΠΠΑ, Email: mdyken@prd.uth.gr

** Επίκουρη Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα Φιλοσοφικών & Κοινωνικών Σπουδών, Email: kakltina@fks.uoc.gr

προέκυψαν 4 κυρίαρχες ομάδες δήμων, που εμφανίζουν διαφορετικούς τύπους ηλικιακών δομών. Στη συνέχεια, η συστηματική μελέτη των γεωμορφολογικών και κοινωνικο-οικονομικών χαρακτηριστικών των επιμέρους ομάδων επέτρεψε αφενός μεν την ανάδειξη μιας σαφούς χωρικής διάκρισης μεταξύ του βορειοανατολικού και του κεντρικού-νότιου τμήματος της χώρας, αφετέρου δε τον εντοπισμό στο εσωτερικό της ελληνικής περιφέρειας, περιοχών με «πρότυπο» γήρανσης χαρακτηριστικό του αστικού ή περι-αστικού χώρου⁴.

A. Ορεινοί δήμοι με υψηλά επίπεδα γήρανσης στην Κεντρική και Νότια Ελλάδα (Ομάδα A)

Χάρτης 1: Δήμοι σε προχωρημένη διαδικασία γήρανσης

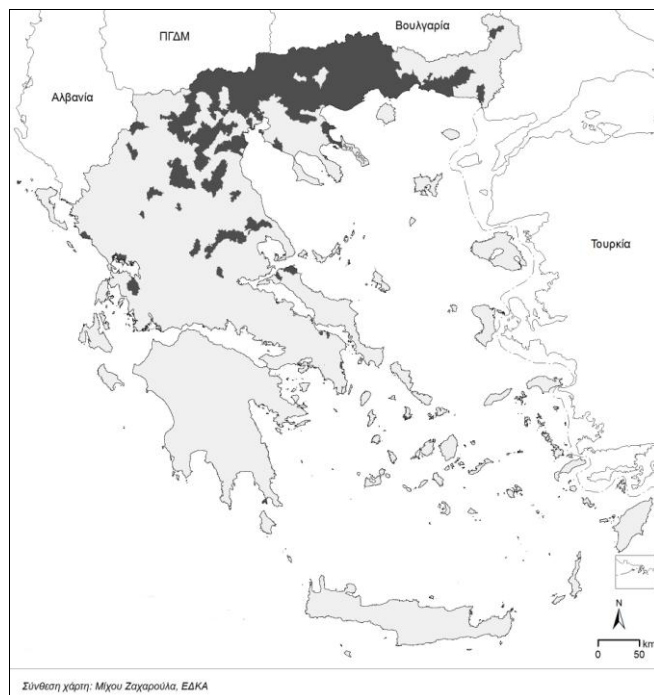
Η ομάδα αυτή των 254 Καποδιστριακών δήμων (Χάρτης 1) εμφανίζει τα υψηλότερα επίπεδα γήρανσης στη χώρα (28,9%), υπερβαίνοντας τον μέσο όρο του συνόλου της περιφέρειας. Οι δήμοι αυτοί συγκεντρώνουν μόνον το 6,5% του συνολικού πληθυσμού της χώρας (ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των κατοίκων ηλικίας >65 ετών στο συνολικό πληθυσμό τους, είναι σχεδόν διπλάσιο). Πρόκειται για μια ομάδα σε προχωρημένη το 1991 διαδικασία γήρανσης και το γεγονός αυτό εξηγεί και το ότι, την περίοδο 1991-2001, ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης του ποσοστού των άνω των 65 ετών στον συνολικό πληθυσμό, είναι ιδιαίτερα περιορισμένος, σχεδόν τρεις φορές μικρότερος από τον αντίστοιχο ρυθμό της περιφέρειας (Πίνακας 2). Ειδικότερα, οι δήμοι της ομάδας αυτής (που σε αντίθεση με τους δήμους των άλλων ομάδων χάνουν πληθυσμό στη δεκαετία του 1990), έχουν ιδιαίτερα «επιβαρυμένη» κατανομή στο εσωτερικό του υποσυνόλου που αποτελείται από άτομα ηλικίας =>65 ετών (Πίνακας 3) καθώς το ειδικό βάρος των σχετικά «νεότερων» ηλικιωμένων (των 65 -74 ετών) είναι συγκριτικά με τις άλλες περιοχές της περιφέρειας σαφώς χαμηλότερο. Εξετάζοντας τα χαρακτηριστικά των δήμων αυτών υποστηρίζουμε ότι η γήρανση είναι το αποτέλεσμα παραγόντων που συνδέονται και με τη γεωγραφική τους θέση, καθώς στην πλειοψηφία τους, εκτός του ότι βρίσκονται σε ορεινές περιοχές και σε υψηλό κατά κανόνα υψόμετρο, είναι ταυτόχρονα δήμοι απομονωμένοι ή απομακρυσμένοι από αστικά κέντρα⁵. Η αυξημένη δημογραφική γήρανση του πληθυσμού των δήμων αυτών

που συνάδει με το αυξημένο ειδικό βάρος της ομάδας των >75 ετών συνδέεται με την εύθραυστη κατάσταση μεγάλου τμήματος των ορεινών περιοχών της Ελλάδας, οι οποίες υπέφεραν από έντονη απερήμωση κατά την περίοδο 1960-1990. Στο σύνολο των δήμων αυτών κυριαρχούν οικονομικές δραστηριότητες που αναπτύσσονται στον πρωτογενή τομέα (με έμφαση στην κτηνοτροφία) και αξιόλογη συγκέντρωση στις κατασκευές (περισσότερο συνδεδεμένη με την ανακαίνιση παλαιών κατοικιών, παρά με την κατασκευή νέων). Τα συνολικότερα χαρακτηριστικά των κατοικιών στους δήμους αυτούς ισχυροποιούν την υπόθεση μίας συχνής παρουσίας ντόπιων που κατοικούν μόνιμα σε κάποιο κοντινό αστικό κέντρο. Στο εσωτερικό της ομάδας δυνάμεθα να διακρίνουμε τρεις μικρότερες υπο-ομάδες, οι οποίες διαφοροποιούνται κυρίως ως προς τη γεωγραφική τους θέση και τα ιδιαίτερα κοινωνικά και οικονομικά τους χαρακτηριστικά (Πίνακας 4).

Ειδικότερα, η ομάδα **A1** αποτελείται από 68 Καποδιστριακούς δήμους που βρίσκονται στην ορεινή ενδοχώρα (κυρίως στην Κεντρική Ελλάδα και την Ήπειρο) και εμφανίζουν υψηλότερη γήρανση, αποτέλεσμα -κατά κύριο λόγο- της συνεχούς φυγής του νεανικού πληθυσμού τους. Η δεύτερη ομάδα (**A2**) συγκεντρώνει 38 ορεινούς δήμους οι οποίοι βρίσκονται στην Στερεά Ελλάδα και την Πελοπόννησο, με εντονότερο ορεινό χαρακτήρα και σημαντικές ιστορικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες (όπως ο Δ. Αγράφων στην Ευρυτανία, Δ. Πλαστήρα στην Καρδίτσα, Δ. Ανατολικής Μάνης στην Λακωνία). Τέλος, η τρίτη ομάδα (**A3**) αποτελείται από 148 ορεινούς δήμους που γεινιάζουν με τη θάλασσα (δήμους που εντοπίζονται κυρίως στην Πελοπόννησο, στο νότιο τμήμα της Κεντρικής Ελλάδας και στα μεγάλα νησιά). Ο συχνά έντονος νησιωτικός ή/και παράκτιος χαρακτήρας τους και το συγκριτικά ηπιότερο κλίμα τους ευνοούν την συγκράτηση ή και άφιξη ακόμη ατόμων τρίτης ηλικίας, η δε παρουσία αλλοδαπών από τις χώρες της Ε.Ε. είναι σημαντική. Συνεπώς προκύπτουν δυνατότητες ανάπτυξης οικονομικών δραστηριοτήτων, σχετικών με την ικανοποίηση των αναγκών του διαμένοντος πληθυσμού. (υπηρεσίες, εμπόριο, εστιατόρια).

B. Β.Α περιοχές της Ελλάδας με συγκριτικά χαμηλότερα επίπεδα γήρανσης

Χάρτης 2: Δήμοι σε πρόσφατη διαδικασία γήρανσης

Η δεύτερη αυτή ομάδα των 144 Καποδιστριακών δήμων -οι οποίοι κατά κανόνα βρίσκονται στο βόρειο τμήμα της χώρας, κυρίως δε στην Ανατολική και Κεντρική Μακεδονία (**Χάρτης 2**) παρουσιάζει αισθητά χαμηλότερη γήρανση σε σύγκριση με αυτήν της προηγούμενης ομάδας (19,1% έναντι 28,9%) (**Πίνακας 2**). Ο πληθυσμός της ομάδας αυτής αυξάνεται την περίοδο 1991-2001 και αποτελεί στις αρχές της δεκαετίας του 2000 το 10,3% του συνολικού πληθυσμού της χώρας (το αντίστοιχο ποσοστό επί του συνολικού πληθυσμού των >65 ετών κινείται στα ίδια επίπεδα). Η δημογραφική γήρανση το 1991 ήταν στους δήμους αυτούς περιορισμένη, ενώ ο ετήσιος ρυθμός αύξησης του ποσοστού των ηλικιωμένων ανάμεσα στο 1991 και το 2001 είναι ο υψηλότερος όλων των ομάδων. Από την κατανομή των ηλικιωμένων κατά μεγάλες ηλικιακές ομάδες προκύπτει ότι το ποσοστό των «νέων» ηλικιωμένων είναι ιδιαίτερα υψηλό, το υψηλότερο σε σύγκριση με τις υπόλοιπες περιοχές της περιφέρειας.

Εξετάζοντας τη γεωγραφική θέση των δήμων της δεύτερης αυτής ομάδας, φαίνεται ότι η γήρανση του πληθυσμού τους είναι συνυφασμένη με την απομόνωσή τους, λόγω απόστασης από τα τοπικά αστικά κέντρα, αν και οι συνθήκες πρόσβασης που συσχετίζονται με τα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά είναι σαφώς λιγότερο δυσμενείς σε σύγκριση με τους δήμους της πρώτης ομάδας. Η πληθυσμιακή τους αύξηση ανάμεσα στο 1991 και το 2001 συνοδεύεται από την αύξηση των κανονικών και κύριων κατοικιών, ενώ σημαντικό είναι και το ποσοστό των νεόδμητων κατοικιών. Οι δευτερεύουσες κατοικίες αγγίζουν χαμηλά ποσοστά, γεγονός που ενισχύει την άποψη ότι οι δήμοι αυτοί δεν ευνοούνται από την συστηματική και συχνή παρουσία πληθυσμού που κατάγεται από αυτούς αλλά έχει μεταναστεύσει σε κοντινό αστικό κέντρο. Όσον αφορά τις οικονομικές δραστηριότητες, ο πρωτογενής τομέας απορροφά το μεγαλύτερο τμήμα του οικονομικά ενεργού πληθυσμού τους, με έμφαση στην εντατική γεωργία αλλά και στην εκτροφή ζώων (βοοειδή και αιγοπρόβατα), ενώ, στην περίπτωση των παράκτιων δήμων καταγράφεται επίσης αξιόλογη ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων.

Στην δεύτερη αυτή ομάδα των 144 Καποδιστριακών δήμων διακρίνονται δύο υποομάδες οι οποίες διαφοροποιούνται ως προς την χωροθέτησή τους: Η πρώτη ομάδα (**B1**) αποτελείται από 40 πεδινούς δήμους, στους οποίους η συγκράτηση πληθυσμού, η χαμηλή συγκριτικά γήρανση και η φύση των αναπτυσσόμενων οικονομικών δραστηριοτήτων ευνοούν την περαιτέρω ανάπτυξή τους. Η δεύτερη ομάδα (**B2**) συγκεντρώνει 104 παράκτιους δήμους κάμποι εκ των οποίων βρίσκονται κοντά σε αστικό κέντρο ή ακόμη σε κεντρικό οδικό άξονα, αεροδρόμιο ή λιμάνι. Ο παράκτιος χαρακτήρας τους λειτουργεί θετικά, (συγκράτηση του πληθυσμού, αλλά και εισροή νέων κατοίκων, όπως φαίνεται από την αύξησή τους ανάμεσα στο 1991 και το 2001). Στην αύξηση αυτή έχει συμβάλει εν μέρει και η εγκατάσταση αλλοδαπών, σημαντικό ποσοστό των οποίων προέρχεται από χώρες της Ε.Ε..

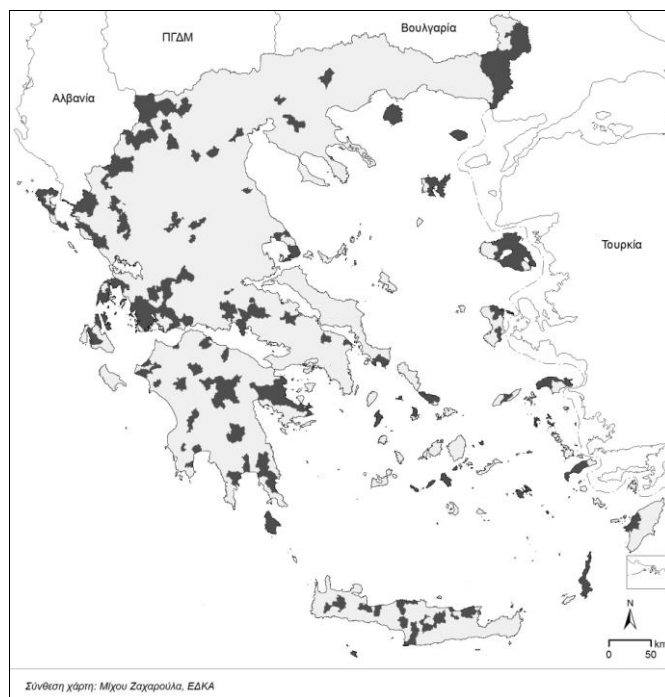
Γ. Διάσπαρτοι δήμοι σε γεινίαση με περιφερειακά αστικά κέντρα και σχετικά σταθεροποιημένη γήρανση

Οι 196 Καποδιστριακοί δήμοι της ομάδας αυτής, στους οποίους η γήρανση κυμαίνεται σε επίπεδα αρκετά υψηλότε-

ρα του μέσου όρου της περιφέρειας, παρουσιάζουν τον μικρότερο ρυθμό αύξησης του ποσοστού των άνω των 65 ετών ανάμεσα στο 1991 και το 2001 από όλες τις εξεταζόμενες ομάδες. Οι δήμοι αυτοί που συγκεντρώνουν το 8,6% του πληθυσμού της χώρας το 2011 (το αντίστοιχο ποσοστό επί του πληθυσμού των 65 ετών και άνω είναι ελαφρά υψηλότερο) και χαρακτηρίζονται από «υποτονικό» δυναμισμό, καθώς η αύξηση του συνολικού πληθυσμού τους δεν υπερβαίνει το 2% την δεκαετία 1991-2001. Όσον αφορά στη δομή του γερασμένου τμήματος του πληθυσμού τους, το ειδικό βάρος των «νέων» ηλικιωμένων είναι σχετικά χαμηλό, ενώ αντίθετως το % των υπερήλικων στο εσωτερικό της ομάδας των άνω των 65 ετών είναι αρκετά υψηλό. Πρόκειται για διάσπαρτους και απομακρυσμένους από τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας δήμους (**Χάρτης 3**) οι οποίοι ωστόσο συχνά γεινιάζουν με περιφερειακά αστικά κέντρα. Στην ομάδα αυτή, ο αστικός πληθυσμός ανέρχεται σε 23%, ενώ η πυκνότητα είναι κατά μέσο όρο 64 κάτοικοι ανά τ.χλμ². Αρκετοί από αυτούς βρίσκονται στα βόρεια σύνορα της Χώρας ενώ σημαντικό τμήμα τους εντοπίζεται στα μεγάλα νησιά (Κρήτη, Βορειοανατολικό Αιγαίο).

Οι εν λόγω δήμοι δεν χαρακτηρίζονται από υψηλά ποσοστά ορεινού/ ημιορεινού πληθυσμού, συγκεντρώνουν υψηλά ποσοστά παράκτιων ή/ και νησιωτικών δήμων και έχουν σταθεροποιήσει τον πληθυσμό τους στην περίοδο 1991-2001 (η σταθεροποίηση οφείλεται κυρίως στη γεινίασή τους με κάποιο αστικό κέντρο).

Χάρτης 3: Δήμοι με σχετική σταθεροποίηση της διαδικασίας γήρανσης

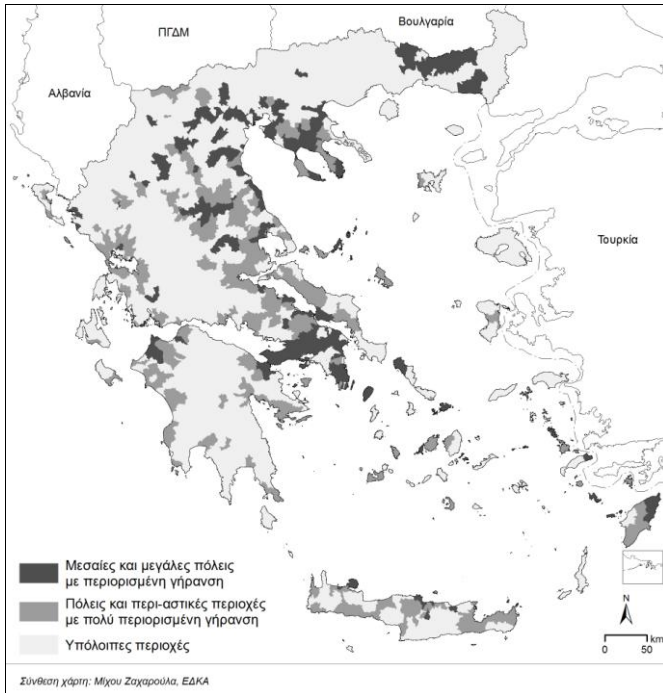

Οι αναπτυσσόμενες σε αυτούς οικονομικές δραστηριότητες εμφανίζουν αρκετή διαφοροποίηση, καθώς ο τριτογενής τομέας είναι εξίσου σημαντικός με τον πρωτογενή και έντονα προσανατολισμένος στον τουρισμό και το εμπόριο, ενώ οι κατασκευές παρουσιάζουν αξιόλογη συγκέντρωση και αφορούν τόσο ανακαινίσεις όσο και νέες κατοικίες. Το υψηλό ποσοστό δευτερευουσών αλλά και κενών κατοικιών ενισχύει την άποψη ότι οι συγκεκριμένες περιοχές απολαμβάνουν των πλεονεκτημάτων της συχνής και συστηματικής παρουσίας ντόπιων που ζουν σε γειτονικό αστικό κέντρο. Σε αυτήν την ομάδα δήμων καταγράφεται

επίσης το υψηλότερο ποσοστό πολιτών από χώρες της Ε.Ε.. Επομένως, στους περισσότερους εξ' αυτών, ευνοείται η ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων που σχετίζονται με την εξασφάλιση ποιότητας ζωής και την κάλυψη των καταναλωτικών αναγκών, τόσο του μόνιμου πληθυσμού, όσο και των επισκεπτών στους εν λόγω δήμους.

Δ. Περιφερειακά αστικά και περι-αστικά κέντρα με περιορισμένη γήρανση (Χάρτης 4)

Χάρτης 4: Αστικά και περι-αστικά κέντρα με περιορισμένη γήρανση

Ομάδα Δ1. Μεσαίες και μεγάλες πόλεις με περιορισμένη γήρανση

Στην ομάδα αυτή εντάσσονται 188 Καποδιστριακοί δήμοι (που βρίσκονται σε άμεση γειτνίαση με τις κύριες μητροπολιτικές περιοχές της χώρας που συγκεντρώνουν το 19% του πληθυσμού της χώρας (το αντίστοιχο ποσοστό επί του πληθυσμού των 65 ετών και άνω κυμαίνεται στα ίδια περίπου επίπεδα). Η γήρανσή τους κυμαίνεται σε επίπεδα χαμηλότερα από τον μέσο όρο της περιφέρειας, ενώ, ο πληθυσμός 65 ετών και άνω εμφανίζεται γηραιότερος έναντι του μέσου όρου της. Οι συγκεκριμένοι δήμοι κατέγραψαν αύξηση του πληθυσμού τους την περίοδο 1991-2001 και λαμβάνοντας υπόψη τις αναπτυσσόμενες οικονομικές δραστηριότητες, αλλά και τα χαρακτηριστικά των κατοικιών τους θεωρούμε ότι υπάρχουν οι δυνατότητες περαιτέρω ανάπτυξης. Ένα επιπλέον χαρακτηριστικό που διαφοροποιεί αυτήν την ομάδα δήμων από τις προηγούμενες είναι ο υψηλότερος βαθμός αστικοποίησης και συνακόλουθα οι υψηλότερες πληθυσμιακές πυκνότητες.

Ομάδα Δ2. Πόλεις και περι-αστικές περιοχές με πολύ περιορισμένη γήρανση

Η συγκεκριμένη ομάδα των 165 Καποδιστριακών δήμων εμφανίζει εντυπωσιακή πληθυσμιακή αύξηση (+19%), πολύ μεγαλύτερη από αυτήν που καταγράφηκε στους δήμους που γειτνιάζουν με τα Π.Σ. Αθήνας και Θεσσαλονίκης (εξέλιξη που οφείλεται σε σημαντικό βαθμό στην αυξημένη εγκατάσταση αλλοδαπών). Είχαν και συνεχίζουν να έχουν την χαμηλότερη γήρανση. Το 2001, οι δήμοι αυτοί

αντίστοιχο ποσοστό επί του πληθυσμού των 65 ετών και άνω είναι αρκετά χαμηλότερο: 13,5%). Ο πληθυσμός 65 ετών και άνω εμφανίζει δομή συγκριτικά νεότερη από εκείνην του συνόλου της περιφέρειας.

Πρόκειται για δήμους οι οποίοι χωροθετούνται στην περι-αστική ζώνη σημαντικών ελληνικών πόλεων που συχνά είναι έδρες νομών, καθώς και στην ευρύτερη περι-αστική ζώνη της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Με βάση τις διαφαινόμενες εξελίξεις κάποιοι εκ των τελευταίων στο εγγύς μέλλον θα ενσωματωθούν στον οικιστικό ιστό των δύο αυτών μεγάλων πόλεων.

Στις δύο ανωτέρω κατηγορίες δήμων διαχρονικά διαπιστώνεται τάση περαιτέρω ανάπτυξης της κατοικίας (γεγονός που εξηγεί και την δι-απογραφική αύξηση του αριθμού των κύριων κατοικιών), ενώ όσον αφορά στα οικονομικά χαρακτηριστικά τους καταγράφεται επαρκής οικονομική διαφοροποίηση του οικονομικού ιστού, με τις δραστηριότητες του δευτερογενούς και του τριτογενούς τομέα να κυριαρχούν. Η συγκέντρωση στον δευτερογενή τομέα είναι η σημαντικότερη καταγραφείσα και αφορά κυρίως περιοχές που βρίσκονται σε άμεση γειτνίαση με βιομηχανικές ζώνες, ενώ έντονη είναι επίσης και η δραστηριότητα στον κλάδο των κατασκευών που συνδέεται κυρίως με κατασκευή νέων κατοικιών.

Πρώτα συμπεράσματα

Λαμβάνοντας υπόψη την ανάλυση που προηγήθηκε, θεωρούμε ότι η γήρανση στην ελληνική περιφέρεια ακολουθεί αρκετά διαφορετικά μονοπάτια, κρύβοντας σημαντικές και ουσιαστικές ανομοιομορφίες. Η γήρανση εξεταζόμενη σε τοπικό επίπεδο δεν είναι πάντοτε το αποτέλεσμα απερήμωσης της υπαίθρου και επομένως αρνητική εξέλιξη. Σε κάποιες περιπτώσεις -όπως και σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες- η γήρανση είναι αποτέλεσμα εισροής πληθυσμού που συνήθως βρίσκεται σε ηλικία συνταξιοδότησης και ο οποίος εγκαταλείπει την πόλη αναζητώντας καλύτερη ποιότητα ζωής. Συνεπώς -υπό συνθήκες- η τελευταία αυτή μορφή γήρανσης μπορεί να θεωρηθεί θετική εξέλιξη, στον βαθμό που η εισροή πληθυσμού προκαλεί ευνοϊκές μεταβολές στην οργάνωση και λειτουργία του κοινωνικο-οικονομικού ιστού των περιοχών υποδοχής. Επισημαίνεται ότι η εγκατάσταση στην ελληνική περιφέρεια Ευρωπαίων πολιτών που κατά κανόνα είναι συνταξιούχοι, όπως και στην προηγούμενη περίπτωση, προκαλούν ευνοϊκές μεταβολές του οικονομικού περιβάλλοντος των περιοχών εγκατάστασης. Η δε εγκατάσταση οικονομικών μεταναστών λειτουργεί επίσης βελτιωτικά, ενισχύοντας την τοπική αγορά εργασίας με νέο ηλικιακό εργατικό δυναμικό. Επίσης καθοριστικός για την φυσιογνωμία της κάθε ομάδας δήμων είναι ο ρόλος των αναπτυσσόμενων οικονομικών δραστηριοτήτων στο τοπικό αλλά και το ευρύτερο περιφερειακό επίπεδο. Οι διαφοροποιήσεις στα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά και τη γεωγραφική θέση των δήμων, επιβεβαιώνουν την σημασία της χωρικής συνιστώσας στη δημογραφική δομή των δήμων. Εν τέλει, η ιστορία των δήμων όπως αυτή εν μέρει συνοψίζεται στις δημογραφικές δομές φέρει έντονα τα αποτυπώματα της εγκατάλειψης της υπαίθρου, ενώ υψηλό παραμένει το ποσοστό εκείνων (25%) στους οποίους εξακολουθεί να μειώνεται ο μόνιμος πληθυσμός.

Αναλυτικότερα, στον εκτός των ΠΣ Αθηνών και Θεσσαλο-

νίκης ελλαδικό χώρο διακρίνονται δύο κατηγορίες αιτίων που **συντείνουν** στη διαδικασία γήρανσης, εμποδίζουν δηλαδή την συγκράτηση νέων ηλικιακά κατοίκων και την εισροή νέων κατοίκων. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσεται η γεωμορφολογία των περιοχών που προκαλεί σοβαρά εμπόδια πρόσβασης.

Στη δεύτερη κατηγορία θα εντάσσονταν χαρακτηριστικά δυνατοτήτων επικοινωνίας με αστικούς πόλους -και εδώ αναφερόμαστε ιδιαίτερα στην χρονο-απόσταση από αστικά κέντρα ή από κεντρικούς πόλους σύνδεσης (εθνικό οδικό δίκτυο, λιμάνια, αεροδρόμια)-, καθώς και στο βαθμό ανάπτυξης των μέσων μεταφοράς.

Τέλος, αναφορικά με τα μεγάλα νησιά του Αιγαίου (Σάμος, Χίος, Μυτιλήνη), τα Ιόνια νησιά και την Κρήτη, η ταξινόμηση σε δύο τύπους γήρανσης αναπαράγεται: γήρανση συνδεδεμένη με προβλήματα γεωμορφολογίας και γεωγραφικής απομόνωσης ή ακόμη συνδεδεμένη αποκλειστικά με προβλήματα απομόνωσης. Οφείλουμε όμως να υπογραμμίσουμε ότι τα ελληνικά νησιά είναι, συγκριτικά με την ηπειρωτική χώρα, πιο ευάλωτα στις συνθήκες που προκαλούν απερήμωση και γήρανση. Διαπιστώνεται ότι η γήρανση είναι συχνά πιο έντονη σε νησιωτικές περιοχές που είναι ταυτόχρονα ορεινές και παράκτιες, ενώ ο παράκτιος χαρακτήρας τους λειτουργεί ευνοϊκά ως προς τις μετακινήσεις των κατοίκων μόνον κατά την τουριστική περίοδο. Από την άλλη πλευρά το μέγεθος των νησιών διαδραματίζει επίσης σοβαρό ρόλο ως προς τις δυνατότητες μίας σχετικής οικονομικής αυτάρκειας, μίας καλύτερα οργανωμένης ζωής και λιγότερο έντονων προβλημάτων πρόσβασης. Τέλος, διαπιστώνεται ότι η εγγύτητα των μικρών νησιών με μεγαλύτερα και καλύτερα εξυπηρετούμενα από μέσα πρόσβασης νησιά, επηρεάζει θετικά το κοινωνικό και δημογραφικό τους προφίλ.

Υποσημειώσεις

¹ Για την μελέτη του ηλικιωμένου τμήματος του πληθυσμού συμπεριελήφθη και η ομάδα 55-64 ετών, διότι ειδικότερα για τους προερχόμενους από χώρες της Ε.Ε. πολίτες, η συγκεκριμένη ομάδα πληθυσμού είναι σημαντική.

² Επιλέξαμε τους Καποδιστριακούς δήμους γιατί θεωρούμε ότι σε αυτό το επίπεδο διοικητικής κατάτμησης υπάρχει ικανοποιητικός βαθμός κοινωνικο-οικονομικής, ιστορικής και πολιτισμικής ομοιογένειας. Επιπλέον, η ανάλυση στην κλίμακα των νέων Καλλικρατικών δήμων θα μπορούσε να επισκιάσει το φαινόμενο της μετακίνησης από τις μικρές και μεσαίες πόλεις προς την ενδοχώρα τους και τις διαφοροποιήσεις σχετικά με το επίπεδο γήρανσης μεταξύ των αστικών κέντρων, των περι-αστικών περιοχών και των ενδοχωρών τους.

³ Για λόγους συντομίας, στο εξής, ο εκτός των ΠΣ Αθηνών και Θεσσαλονίκης ελλαδικός χώρος, θα αποκαλείται περιφέρεια.

⁴ Πιο συγκεκριμένα, η ανάλυση της κάθε ομάδας δήμων βασίστηκε σε μια σειρά δεικτών - πέραν των δημογραφικών - οι οποίοι αντανακλούν τα σημαντικότερα χωρικά, κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά τους. Οι δείκτες αυτοί συνοψίζονται στον πίνακα 4.

⁵ Η απομόνωση αυτή δεν προκύπτει αναγκαστικά ως αποτέλεσμα μίας πραγματικής μεγάλης χιλιομετρικής απόστασης από κάποιο αστικό κέντρο, αλλά είτε από την απουσία επαρκούς δικτύου επικοινωνίας (βλ. π.χ. ποιότητα οδικού δικτύου) είτε ακόμη από την σύνδεση με «ακατάλληλα» μέσα μεταφοράς.

Πίνακες

Πίνακας 1. Εξέλιξη συνολικού πληθυσμού και πληθυσμού 65 ετών και άνω ανά κατηγορία δήμου (1991-2001)

Κατηγορίες Δήμων	Αριθμός Δήμων	Ποσοστό στον πληθυσμό της χώρας, 2001	Ποσοστιαία μεταβολή πληθυσμού 1991-2001 (%)	Ποσοστό ατόμων 65 ετών και άνω		Ετήσιος ρυθμός αύξησης της γήρανσης 1991-2001	Ποσοστό «υπερηλικών» (80 ετών και άνω) στο σύνολο των 65 ετών και άνω
				1991	2001		
Σύνολο Χώρας(**)	1021(*)	100,0	6,9	13,7	16,7	1,99%	18,1%
Π.Σ. Αθήνας και Θεσσαλονίκης	77	34,0	6,1	11,8	14,6	2,20%	17,9%
Υπόλοιπο Χώρας	947	66,0	7,5	15,0	18,0	1,88%	18,1%
Αστικοί εκτός Π.Σ. (urban)	82	11,9	16,3	10,6	13,2	2,19%	17,2%
Έντονα αστικοί (predominantly urban)	42	8,5	11,6	11,1	14,3	2,50%	16,8%
Έντονα αγροτικοί (significantly rural)	174	16,7	8,8	14,6	17,6	1,89%	18,0%
Κατεξοχόν αγροτικοί (predominantly rural)	650	28,9	-0,4	19,4	23,5	1,92%	19,0%

(*) Εξαιρέθηκαν 13 κοινότητες εξαπίας του ιδιαίτερα μικρού τους μεγέθους

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Απογραφές Πληθυσμού 1991, 2001 (ίδια επεξεργασία)

(**) Η κατηγοριοποίηση των Δήμων βασίζεται σε σημαντικό βαθμό στην τυπολογία που προτείνει ο ΟΟΣΑ, προσαρμόζοντας όμως τα κριτήρια στα δεδομένα της Ελλάδας. Πιο συγκεκριμένα:

- οι Κατεξοχόν Αγροτικοί Δήμοι (predominantly rural) αναφέρονται στους δήμους των οποίων άνω του 50% του πληθυσμού κατοικεί σε αγροτικά δημοτικά διαμερίσματα (Δ.Δ.) σύμφωνα με την ταξινόμηση της ΕΛΣΤΑΤ,
- Οι Έντονα Αγροτικοί Δήμοι (significantly rural) είναι οι δήμοι των οποίων 15% έως και 50% του πληθυσμού κατοικεί σε αγροτικά Δ.Δ.
- Οι Έντονα Αστικοί Δήμοι (predominantly urban) είναι οι δήμοι των οποίων 5% έως και 15% του πληθυσμού τους κατοικεί σε αγροτικά Δ.Δ.
- Οι υπόλοιποι Δήμοι των οποίων λιγότερο από το 5% του πληθυσμού τους κατοικεί σε αγροτικά Δ.Δ. θεωρούνται αμιγώς αστικοί δήμοι.

Πίνακας 2. Εξέλιξη συνολικού πληθυσμού και πληθυσμού 65 ετών και άνω ανά ομάδα και υπο-ομάδα δήμων (1991-2001)

Ομάδες	Αριθμός Δήμων	Σύνολο Μόνιμου πληθυσμού					Ηλικιωμένοι (65 ετών και άνω)					Ποσοστό ατόμων 65 ετών και άνω	
		1991	% επί του συνόλου χώρας	2001	% επί του συνόλου χώρας	Ετήσιος ρυθμός μεταβολής του πληθυσμού %	1991	% επί του συνόλου χώρας	2001	% επί του συνόλου χώρας	Ετήσιος ρυθμός μεταβολής του πληθυσμού %	1991	2001
A (1)	68	156.778	1,5	139.424	1,3	-1,2	40.976	2,9	46.207	2,5	1,2	26,1	33,1
A (2)	38	72.101	0,7	65.145	0,6	-1,0	16.221	1,2	18.425	1,0	1,3	22,5	28,3
A (3)	148	525.287	5,1	502.532	4,6	-0,4	129.782	9,3	139.900	7,7	0,8	24,7	27,8
ΟΜΑΔΑ Α	254	754.166	7,4	707.101	6,5	-0,6	186.979	13,3	204.532	11,2	0,9	24,8	28,9
B (1)	40	274.860	2,7	288.613	2,6	0,5	38.646	2,8	60.242	3,3	4,5	14,1	20,9
B (2)	104	782.310	7,7	835.825	7,6	0,7	98.966	7,1	154.665	8,5	4,6	12,7	18,5
ΟΜΑΔΑ Β	144	1.057.170	10,3	1.124.438	10,3	0,6	137.612	9,8	214.907	11,8	4,6	13,0	19,1
ΟΜΑΔΑ Γ	196	923.654	9,0	941.843	8,6	0,2	169.238	12,1	199.505	10,9	1,7	18,3	21,2
Δ (1)	188	1.979.112	19,4	2.128.420	19,5	0,7	274.773	19,6	347.363	19,0	2,4	13,9	16,3
Δ (2)	165	1.556.479	15,2	1.855.784	17,0	1,8	166.178	11,8	245.999	13,5	4,0	10,7	13,3
Περιφέρεια	947	6.270.581	61,3	6.757.586	61,8	0,8	934.780	66,6	1.212.306	66,4	2,6	14,9	17,9
Π.Σ. Αθήνας και Θεσσαλονίκης	74	3.951.023	38,7	4.174.090	38,2	0,6	467.849	33,4	614.481	33,6	2,8	11,8	14,7
ΣΥΝΟΛΟ	1021	10.221.604	100,0	10.931.676	100,0	0,7	1.402.629	100,0	1.826.787	100,0	2,7	13,7	16,7

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Απογραφές Πληθυσμού 1991, 2001 (ίδια επεξεργασία)

Πίνακας 3. Πληθυσμός 65 ετών και άνω, κατά πενταετείς ομάδες ηλικιών, ανά ομάδα και υπο-ομάδα δήμων. 2001

Ομάδες	Αριθμός Δήμων	Αριθμός Ηλικιωμένων (65 ετών και άνω), 2001				Κατανομή Ηλικιωμένων κατά τάξεις ηλικίας (%)		
		Σύνολο	65-74	75-84	85 και άνω	65-74	75-84	85 και άνω
A (1)	68	46.207	28.548	13.735	3.924	61,8	29,7	8,5
A (2)	38	18.425	11.529	5.378	1.518	62,6	29,2	8,2
A (3)	148	139.900	81.074	44.855	13.971	58,0	32,1	10,0
ΟΜΑΔΑ Α	254	204.532	121.151	63.968	19.413	59,2	31,3	9,5
B (1)	40	60.242	43.907	12.753	3.582	72,9	21,2	5,9
B (2)	104	154.665	110.355	34.989	9.321	71,4	22,6	6,0
ΟΜΑΔΑ Β	144	214.907	154.262	47.742	12.903	71,8	22,2	6,0
ΟΜΑΔΑ Γ	196	199.505	121.932	60.322	17.251	61,1	30,2	8,6
Δ (1)	188	347.363	214.977	103.123	29.263	61,9	29,7	8,4
Δ (2)	165	245.999	164.492	64.834	16.673	66,9	26,4	6,8
Περιφέρεια	947	1.212.306	776.814	339.989	95.503	64,1	28,0	7,9
Π.Σ. Αθήνας και Θεσσαλονίκης	74	614.481	391.194	176.996	46.291	63,7	28,8	7,5
Σύνολο	1021	1.826.787	1.168.008	516.985	141.794	63,9	28,3	7,8

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Απογραφή Πληθυσμού 2001 (ίδια επεξεργασία)

Πίνακας 4. Κύρια χαρακτηριστικά των δήμων ανά ομάδα και υπο-ομάδα, 2001

	A(1)	A(2)	A(3)	A	B(1)	B(2)	B	Γ	Δ(1)	Δ (2)	Περιφέρεια	Π.Σ. Αθήνας & Θεσ/νίκης	Σύνολο
Ποσοστιαία μεταβολή πληθυσμού 1991-2001	-7,7	-4,7	-7,2	-5,9	4,9	6,3	5,9	2,5	7,0	27,0	5,9	17,0	9,4
Πραγματικός Πληθυσμός για 100 μόνιμους κατοίκους την ημέρα της απογράφης ⁽¹⁾	148,7	121,4	188,7	138,8	116,4	106,7	109,4	110,9	104,2	104,9	115,8	96,5	127,5
Ποσοστό δήμων με παράκτιες ζώνες	23,5	43,9	21,1	35,0	10,0	30,8	25,0	52,0	61,2	49,1	44,7	23,0	44,7
Ποσοστό νησιωτικών δήμων	14,7	27,7	10,5	21,7	0,0	2,9	2,1	41,3	29,3	15,2	23,1	0,0	22,5
Ποσοστό πληθυσμού διαμένοντα σε ορεινές περιοχές ⁽²⁾	62,8	44,5	63,1	52,2	27,9	10,7	15,5	27,0	19,5	14,0	28,2	0,0	27,0
Ποσοστό πληθυσμού διαμένοντα σε αστικές περιοχές ⁽³⁾	0,7	6,5	2,3	4,3	17,6	27,8	25,0	22,6	43,2	56,3	28,0	100,0	32,8
Ποσοστό αλλοδαπών στο σύνολο του πληθυσμού	4,3	5,3	3,4	4,7	3,2	4,2	3,9	5,7	7,1	7,7	5,8	7,3	5,9
Ποσοστό αλλοδαπών, προερχομένων από χώρες της Ε.Ε.	5,1	6,1	3,5	5,5	5,4	7,3	6,8	8,1	7,5	7,8	7,0	7,9	7,1
Ποσοστό απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα	43,1	43,1	50,2	44,2	41,6	43,6	43,0	36,8	31,2	24,4	36,5	0,7	34,0
Ποσοστό απασχολούμενων στον τριτογενή τομέα	35,4	34,2	29,5	33,8	33,7	32,7	33,0	40,4	44,1	46,2	39,3	70,1	41,5
Ποσοστό απασχολούμενων στις κατασκευές	10,4	9,8	11,0	10,1	7,8	6,9	7,2	9,7	10,0	10,6	9,6	7,2	9,5
Ποσοστό απασχολούμενων σε κλάδους του τουρισμού - ξενοδοχεία, εστιατόρια	6,2	4,7	5,6	5,2	4,3	4,3	4,3	7,1	7,2	6,5	6,1	4,6	6,0
Ποσοστό απασχολούμενων στο εμπόριο	7,3	7,4	6,6	7,2	9,3	9,5	9,5	9,0	10,7	12,5	9,5	17,9	10,1
Ποσοστό απασχολούμενων σε προσωπικές υπηρεσίες	4,8	5,1	3,6	4,8	4,4	4,3	4,3	5,2	5,9	6,3	5,3	11,7	5,8
Ποσοστό μεταβολής κανονικών κατοικιών 1991-2001	7,0	11,9	9,1	10,2	14,1	14,3	14,2	14,0	18,8	29,9	16,7	22,5	17,3
Ποσοστό μεταβολής κύριων κατοικιών 1991-2001	-16,0	-6,1	-14,2	-9,9	4,9	10,5	9,0	4,2	11,0	28,0	6,6	23,0	7,0
Ποσοστό δευτερευουσών κατοικιών	46,4	39,6	47,3	42,6	20,4	19,4	19,7	29,4	23,7	23,6	29,3	4,1	28,1
Ποσοστό κενών κατοικιών	4,8	6,0	4,1	5,4	8,4	8,2	8,3	9,5	8,9	9,5	8,1	9,4	8,1
Ποσοστό νέων κτιρίων ⁽⁴⁾	5,4	4,0	3,2	4,3	5,5	5,8	5,7	5,1	6,0	8,9	5,8	8,1	6,1

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Απογραφή Πληθυσμού 2001 (ίδια επεξεργασία)

- (1) Ο δείκτης αυτός δίνει για 100 μόνιμους κατοίκους, τον αριθμό των ατόμων οι οποίοι, την ημέρα διεξαγωγής της απογράφης, ήταν παρόντες στο δήμο ανεξάρτητα εάν διαμένουν ή όχι μόνιμα στο Δήμο. Έμμεσα, ο δείκτης αυτός αναδεικνύει τη διατήρηση «στενού δεσμού» με τον τόπο καταγωγής.
- (2) Πρόκειται για τον πληθυσμό που διαμένει στα Δημοτικά Διαμερίσματα που χαρακτηρίζονται από την ΕΛΣΤΑΤ ως ορεινά.
- (3) Πρόκειται για τον πληθυσμό που διαμένει στα Δημοτικά Διαμερίσματα που χαρακτηρίζονται από την ΕΛΣΤΑΤ ως αστικά.
- (4) Ο δείκτης μας δίνει το ποσοστό των κτιρίων που κατασκευάστηκαν κατά τα πέντε τελευταία χρόνια πριν την απογραφή.